

Ббр. 24

БОТАНИЧКА БАШТА

„ЈЕВРЕМОВАЦ“

У БЕОГРАДУ

ОД

ЖИВ. Ј. ЈУРИШИЋА

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПARIJI

1899.

Univerzitetska biblioteka

I Br. 12971

KRAGUJEVAC

УСПОМЕНИ

ДР. Ј. ПАНЧИЋА,
ОСНИВАЧА БОТАНИЧКЕ ВАШТЕ У СРВИЈИ,

И

СТ. Т. ЈАКШИЋА,
ПРВОГ УПРАВНИКА БОТАНИЧКЕ ВАШТЕ „ЈЕВРЕМОВЦА“,

ПОСВЕЋУЈЕ

Писац.

ПРАВИЛА

ЗА ПОСЕТИОЦЕ БОТАНИЧКЕ БАШТЕ „ЈЕВРЕМОВЦА“

1. Ботаничка Башта отворена је посетиоцима свакога дана: лети од 7—12 пре и од 2—7 часова после подне; зими од 8—12 пре и од 2—4 часа после подне.

2. Деци без родитеља, ученицима без наставника улазак је забрањен. При довођењу ученика ваља пазити да их не буде више од 30 уз једнога наставника.

3. Ходање између леја и уопште ван насутих путева по башти није слободно без нарочите дозволе.

4. Све што се у Ботаничкој градини гаји то је за све посетиоце па и ученике само очима приступно.

5. Строго је забрањено кидање цвећа, ломљење грана, чупање биљака, збирање семена; кварење клупа, столица итд. Ко ма какву штету учини она ће му се наплатити по ценовнику.

6. У градини треба да влада увек светла чистота за то и није слободно бацање и цепање артије, бацање отпадака од јела, итд.; тако исто није допуштено трчати ни сиграти се. — Доводити псе није слободно.

7. Разгледање биљака по стакларама и ботаничких збирака у музеју (павиљону) дозвољено је само у присуству градинског особља.

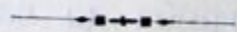
8. Из Ботаничке Баште не продају се биљке а ни цвеће у саксијама ; појединци (приватна лица) могу добити биљке у размену али увек са знањем управника.

9. Гајене или у опште корисне биљке, било за проучавање било за размножавање, могу се добити само по одобрењу управника. Ко жели да добије коју биљку из „Јевремовца“ ваља писмено да се обрати управнику.

10. Биљке за проучавање радо се издају. Од биљака којих има доста или из кратеља школске градине могу ученици по жељи добити гране за ботаничке сврхе ; тих се биљака нарочито за предавања може и у већем броју добити по управникову одобрењу.

11. Особљу Ботаничке Баште наређено је да сваком посетиоцу на захтев да̑ потребна објашњења а особље је опет одговорно за кршење ових наређења.

12. Ако посетиоци имају што да се жале на особље „Јевремовца“ ваља да се обрате управнику или градинару.

ГДЕ ЈЕ ШТО?

	СТРАНА
Кратка историја ботаничке баште	1
»Јевремовац« ботаничка башта Краљев. Србије . .	11
Задатак ботаничке баште	21
Издања ботаничке баште	30
Особље » »	32
Буџет » »	36
Ботанички музеј	37
Ботанички кабинет	38
Библиотека ботаничка	41
Скица ботаничке баште »Јевремовца«.	

БОТАНИЧКА БАШТА „ЈЕВРЕМОВАЦ“

У БЕОГРАДУ

Кратка исто- Први образдак пуштен и прва грудва
рија ботани- земље растрошена за подизање ботаничке
чке баште. градине у Србији беше у дворишту некадашњег Ли-
цеја српског а око куће што је још Велики Милош
подигао, у којој је доцније био смештен Лицеј, нај-
виша школа у Србији. О установљењу и подизању те
прве ботаничке баште налази се спомен у једноме
писму Панчићевом упућеном „Славном Совету Лицеа
Књ. Србског“ у коме се вели: „Од дирекције ц. бо-
таничне башче у Бечу ћу скорим добити семења ра-
стенија, која су ми при предавању ботанике нужна,
и за сијање кои потребујем неки за сада макар и
мањи простор; за то предлажем, да ми се једна
половина башче у авлији Лицеја наодеће се уступи,
да се иста очисти, те тако за идуће пролеће спреми“.
И у записницима састанака Лицејског Савета помиње
се (10 декембра 1855 године) градиница коју Пан-
чић обрађује као ботаничку. „Панчић жели да се
изсече из лицејске баштице дуд, који му је на сметњи“.
Решено поступити по предлогу.

Доцније, када је Лицеј претворен у Велику
Школу и измештен из оне куће у улици богојав-

љенској број 14, где је сада касациони и апелациони суд, школа је смештена у кућу мајор Мише Анастасијевића, на Великој Пијаци, коју он покљони „своме Отечеству“; тада се и та прва српска ботаничка градинаца морала селити. Од тада је Панчић гајио неколике биљке у дворишту свога стана све дотле док Велика Школа не доби нарочити простор за подизање ботаничке градине. Како се Панчић селио из стана у стан, тако се уз њега селила и приватна му ботаничка градинаца. Најдуже се он задржао са станом у палилули, светогорска улица (пређашња два бела голуба) број 11. У дворишту куће под тим бројем гајио је Панчић многе, нарочито србијске биљке, које је ту као српске ендемисте и проучавао. О томе се налази помена и у писмима која је писао својим дописницима, нарочито оним што их писаше В. Јанки, угарском ботаничару у Пешти.

После бомбардовања Београда, 1862 године, добар део дунавског краја (Дорћола) у коме су Турци становали остаде пуст. Све напуштено и обитавано земљиште припало је држави српској.

Оснивачу српске Јестаственице, многозаслужноме Д-г. Ј. Панчићу, који се као професор старао и о подизању завода за проучавање српских природнина, указа се тада згодна прилика да Велика Школа дође до пространог земљишта на коме би се установила и подигла Ботаничка Башта. Још је се тада увиђала и осећала потреба те установе, јер Ботаника се и може једино у ботаничкој башти како ваља да научи.

У новембру 1865 године Панчић предлаже: „како су турска добра постала српска, да се једно

место, празан простор, одреди за ботаничку башту“. Академијски Савет Велике Школе тај предлог прихвати и усвоји па реши да се о томе пише министру просвете. Писано је и писано. Ну свакојаке су сметње томе на путу стајале.

Заступник министра просвете К. Цукић, уверен о потреби установљења и подизања таквог завода у Београду, прихвати Панчићев предлог, овласти управу Велике Школе да потражи удесав плац за ботаничку башту и нареди да се то место у плану Београда обележи именом ботаничке баште. Истом после непуних девет година, од дана Панчићева предлога, би одређен простор за ботаничку башту и то на крају Дунавске улице а близу саме обале Дунава (акт министра просвете П.Бр. 1101 од 25 фебруара 1874 год.). Те је године Велика Школа унела у свој буџет и нову позицију од 1400 талира на име подизања и годишњег издржавања ботаничке баште. Управа тога новог завода у Великој Школи би поверена Панчићу као професору ботанике.

Раду на подизању ботаничке баште приступило се одмах, али за време око ратних година за независност Србије (од 1875—1880 г.) посвршавани су били само послови који су имали да преходе засађивању омеђеног простора биљем. „С пролећа 1875 године прво је регулисано, поравњено и насуто земљиште одређено за башту, које је с две стране, северне и источне, било угнуто те изложено поплави Дунава а дуж средине било предвојено четири метра високим шанцем, остатком овог утврђења којим је некад унутарња варош била од предграђа растављена. Земља са шанца би употребљена на то да се површина плаца поравни а поглавито

да се са стране Дунава издигне до нивоа, који највећу до данас познату висину Дунава с једним метром премаша“. За тим је поравњено земљиште ограђено тарабом и подигнута зграда за стан послужитеља, градинара и за радионицу у којој су држата и предавања слушаоцима ботанике у Великој Школи.

„За две ратне године (1876 и 1877) поред нивеловања запаћиване су из домаћег или страног семења биљке, које су доцније преношене у систематски ред, и сађено је дрвеће које је у околини Београда ископано или је од топчидерске економије или са стране добављено“. Разноврсно дрвеће засађено је било поред пута у два реда, попречно и дуж али средином баште у облику $\overline{\text{TT}}$.

„Башта је за време приправних радова претрпела осетну штету од бујице, услед које неке српске и црногорске биљке пропадоше. Бујица је била у неколико и корисна што је показала да ће ваљати нешто да се поради, те да се наша башта са стране југа и запада обезбеди од подобних случајева“.

„Лети 1880 године¹⁾ озидана је стаклена зграда за подизање и чување нежнијег биља. Била су ископана и озидана и два бунара, на два краја баште. Али су на жалост врло плитко копана те им вода са многе шалитре, које свуд има у горњим слојевима на којима Београд лежи, ни за обичне домаће потребе не ваља а за поливање биља посве је штодљива“. Ти су бунари с тога били и напуштени а купована је дунавска вода на саку ради заливања биљака.

¹⁾ Види: Ботаничка Башта у Београду од Д-г Ј. Панчића, 1881 године, одакле и уносим ове наводе.

Пошто су припремни радови били свршени, приступило се засађивању биљака (1881 г.) и распоређивању биљних група. Многе, особито ређе србијске биљке биле су у башти одгајене, многе су опет доцније приликом екскурсија живе или у плоду доношене, у башти гајене и по усвојеној системи размештане и у групе састављане, те је башта сваком годином све више у своме развићу и подизању напредовала а постепено била и систематски уређивана. Већина биљних племена, из флоре наше домовине, са својим родовима и већине појединих врста, била су по северном делу баште гајена али не и систематски размештана. Ну сродна и блиска племена биљака сађена су у близу једно другом. Дикотиледоне беху одвојене од биљака из класе монокотиледона, али дијалипетале, гамопетале и апетале међу собом су биле и измешане. Сва племена из класе монокотиледона, која су у башти била прикупљена, ређана су једно до другог на северо-истоку баште. — У том делу баште, као сведок онога шанца са кога је земља скинута те башта насута, остављена је била доста пространа пирамида на коју се завојитим степеницама узилацило. Ова каменита тераса била је намењена погледу (*belle vue*) по башти, те је горе у облику круга ограђена гвозденом оградом, која се доле као спирала спуштала. По тераси и око ње посађене повијуше и пузаве биљке толико су биле порасле да су је зеленилом готово покриле. То је место било одређено за групу повијушастих биљака (*lianes*). — У самоме углу северне и источне ограде баштенске био је подигнут, у облику нише, камењар по коме су биле поред маховина засађене ср-

бијске биљке нове за науку (*Ramondia*, *Viola*, итд., или реткости наше флоре (*Cyclamen*, *Saxifraga*, и т. д.). — На источној страни поред ограде из посејаног семења било је већ изникло дрвеће и шибље (мечја леска, јавор, топола, жива ограда, црни бор, вења) а у малој градиници (на западној страни баште) оморика и неке друге чисто српске феле дрвећа.

На југо-западном крилу ботаничке баште отпочето је било систематско засађивање појединих биљних племена из класе дикотиледона, реда дијалипетале а према делу *Hooker et Bentham: Genera plantarum*. Биљке из племена: *Ranunculaceae*, *Berberideae*, *Paraveraceae*, *Fumariaceae*, *Cruciferae*, *Cistineae*, *Violaceae*, *Resedaceae*, *Polygaleae*, *Sileneae*, *Alsineae*, *Lineae*, *Malvaceae*, *Geraniaceae*, *Hypericineae*, *Balsamineae*, *Oxalideae*, *Zygophylleae*, *Rutaceae* и *Papilionaceae*, биле су већ усвојеним редом по системи размештене. Из усвојеног система била су изостављена само племена са барским биљкама (*Nymphaeaceae*, *Elatineae*) и са дрвећем (*Acerineae*, *Tiliaceae*).

До баштенске куће и дунавске улице, мала градиница, намењена само биљкама за проучавање и огледе, била је разноврсним биљем препуна. Проучене биљке одатле су вађене и по башти до сродних им врста сађене.

Када је то све било урађено, башта толико засађена и систематски уређена, тада умре стари Панчић, оснивач ботаничке баште у Србији, 25 фебруара 1888 године.

По смрти Панчићевој управа ботаничком баштом повери се г. Ј. М. Жујовићу, професору минералогиије и геологије у Великој Школи. Г. Жујовић

управљао је овим ботаничким заводом све до постављења новог професора ботанике, г. Ст. Т. Јакшића, који би постављен за суплента ботанике у Великој Школи и управника ботаничке баште 7 фебруара 1889 године.

На месец и по дана после Панчићеве смрти, башту задеси грдна штета.

Поменуто је, да је површина баште насута и за један метар била уздигнута, од стране Дунава изнад нивоа воде када се Дунав из корита највише излије. Али у пролеће 1888 год. Дунав толико надође и тако се јако из корита изли, да све земљиште ботаничке баште поплави а у висини до једнога и више метра. Мање дрвеће и шибље из воде се није видело, а веће је било до круне у води. И стаклена зграда била је пуна воде. Од целе баште само је кућа остала на суву, а око ње свуда беше вода. Чим се из куће искорачи одмах се у воду гази. Ни с које стране није се могло баштенској кући сувим доћи, толико се био Дунав и у саму варош излио.

Од те поплаве страдало је више од половине у градини одгајених и по башти засађених биљака. Да не би све биљке пропале, ми смо потписани градинар и послужитељ, тада, приликом саме поплаве и топљења баште, све ређе србијске биљке вадили из земље па и из воде те преносили и привремено садили у башту друштва „Црвеног Крста“ коју је то друштво драговољно уступило управи ботаничке баште ради спасавања биљака из поплавлене баште.

Башта је под водом била до 15 дана, а за то време дуваху јаки ветрови. Ветром умаласана вода

при осецању, јако испра уситњену и добро нагно-
јену земљу ботаничке баште, те ова не беше више
повољна подлога за успевање заосталих биљака као
ни оних које су постепено пренешене из парка
„Црвенога Крста“. Услед тога многе се биљке по-
сушише преко лета 1888 године а пропадаху и оне
биљке, које су из околине Београда или из Србије
у току те године доношене и у башти сађене. Чак
и по неко дрвеће и шибље, као издржљивије од
зељастих биљака, поче се сушити.

Посматрајући како једна по једна биљка гине
и за башту пропада тада је се свим силама тру-
дило да се испрано и посно земљиште поправи и
припреми за повољније растење и успевање у башти
заосталих биљака. Али сви напори мало помагаху.

Под јесен 1888 године мања а рано с према-
лећа 1889 године удари опет јака бујица из вароши
те поново поплави југо-западни део баште, нанесе
муљ те још више оштети и испра земљиште у
оном делу баште који је биљем био систематски
засађен.

Ботаничка башта на дунавској обали беше дакле
изложена с једне стране поплави Дунава а с друге
стране поплави бујице из града. Сваки пут вода је
чупала и обарала па и односила етикете, као и
нежније, једногодишње биљке; пспирала и одно-
сила вађубрено земљиште а доносила и остављала
шљам и муљ по лејама што је после сметало ра-
стењу и повољном успевању гајених биљака. После,
кад се вода из Дунава и није изливала толико да
башту поплави а оно је при поле већој дунавској
води баштенско земљиште местимце, особито с

источне стране, пуњено пиштољином, која је опет сметала гајењу ксерофилних биљака.

Које то а које опет што градина, ничим заклоњена, беше изложена као и биљке у њој сувим а јаким ветровима, источном и северном; источни ветар, који кроз Београд често дува, због суше која га прати, јако досађује растењу па и гајењу биљака, те су се у башти поједине биљке сушиле само услед овога ветра. Да се не би и у будуће сличним непогодама ботаничка башта штетила и упропашћавала, тадашња управа стаде озбиљно премишљати: шта да ради и како да се помогне. Да се насипањем још више уздигне земљиште ботаничке баште и да се на тај начин од поплаве Дунава обезбеди тешко је, јер би се тај посао вршио веома споро а и врло би скупо стао, међутим од бујице из неканалсане и ненивелисане вароши не би се башта ни тпме обезбедила. Шта би се могло друго предузети те да се подизање ботаничке баште не само одржи већ и унапреди? Ништа друго, већ да се нађе погодније место за подизање ботаничке градине. Пришло се овоме другоме.

У саветовању о даљем развићу и напретку ботаничке баште учествовао је и лекар Њ. В. Краља Милана I, пок. D-г Сава Петровић, који је чешће долазио у ботаничку башту или у ботанички кабинет Велике Школе ради прегледања и упоређивања биљака које је по југоисточној Србији прикупљао, неке и у ботаничку башту доносио да се ту ради проучавања гаје. Њему беху познате и све сметње које стоје на путу даљем напредовању и развићу баште, те је и он био пре за исељавање него ли за насипање баште.

Његово Величанство Краљ Милан I јако се интересовао како појединим биљкама тако и стањем велико-школске ботаничке баште, за коју је знао да је поплавом и бујицом јако оштећена. Тако исто знао је и о намери да се башта са овога места исели.

Где да се исели? Помишљало се на неколика места. Или у митрополијску башту у палилули, или у осуђенички повртњак испод београдске тврђаве и малог Калимегдана; у Топчидер или на Стевановића имање поред крагујевачког друма, или у Булбулдере. Али, митрополијска башта као и осуђенички повртњак простором су мали за ботаничку башту; Топчидер опет далеко од Велике Школе као и од самога града; Стевановића имање и Булбулдере опет подводно и пиштољинаво те за ботаничку градину неподесно.

Све ово беше саопштено и образложено новоме управнику ботаничке баште г. Ст. Т. Јакшићу када он предузе управу ботаничке баште као професор ботанике у Великој Школи (7 фебр. 1889 г.).

Кад је за све ово сазнао Њ. В. Краљ Милан благоволео је упутити министру просвете и црквених послова писмо ове садржине:

„Господину Министру Просвете и Црквених Послова.

Данас, на први рођен дан по миропомазању мога сина, Његовог Величанства Нашега Краља Александра I, нашао сам се побуђен дати држави на просветне цели, и то за ботаничку башту, своју башту овде у Београду,

у одељењу палилулском, преко пута палилулске касарне, под једним условом, да се ова башта зове: „Јевремовац“, за рад сећања на нашега славнога претка, мојега и мојега сина, Господара Јеврема Т. Обреновића, великог љубитеља народне просвете.

Молим Вас, Господине Министре, да будете добри примити у име државе овај дар.“

у Београду.

2 августа 1889 год.¹⁾

Милан.

Тим Краљевским даром Велика Школа добила је и пространо и погодно земљиште за подизање своје ботаничке баште на коме ће се ова све више развијати, расти и цветати.

*

„Јевремовац“ ботаничка башта Краљев. Србије. Од поменутих места на која би се могла иселити ботаничка башта са Дунава, „Јевремовац“ је најпогодније место за подизање ботаничке градине с тога, што је готово у самој вароши, те није далеко ни од Велике Школе, што је то земљиште и пре обрађивано ради сејања гдекојих гајених биљака и што је ту подигнут био леп воћњак а у наоколо одгајено разноврсно дрвеће и шибље, које и данас још постоји.

„Јевремовац“ — ботаничка башта Велике Школе је на североисточној страни Београда а на северној

¹⁾ Види: Српске Новине од 4 августа 1889 године бр. 171. год. LVI.

страни палилулског трга. У непосредној близини „Јевремовца“ су палилулска касарна и основна школа преко пута, а општа државна болница је у реду „Јевремовца“ само мало ниже. Близу „Јевремовца“ је и трамвајска пруга што иде од Душанове у Ратарску улицу. „Јевремовцу“ — ботаничкој башти долази се: тимочком, хилендарском и видинско—далматинском улицом а ући се може на троја врата и двоје вратнице. За сада су само двоја врата отворена: из далматинске и тимочке улице (19 у скици).

„Јевремовац“ је ограђен са свих страна тарабом направљеном од дасака средњача, а у простору заузима немало пет и једну четвртину (5,2076) ектара са главним падом од далматинске ка кнез Милетиној улици. Тај је пад око 12 м. Са севера граничи се кнез-Милетином улицом (210,95 м.), са истока улицом војводе Добрњца (245,95 м.), са југо-истока тимочком (124,40 м.), са југо-запада далматинском улицом (76,60 м.) и са запада приватним имањем¹⁾: Трпковића, Јована Илића и Јеврема Грујића. Ово је земљиште имало два пада. Један много јачи пад од далматинске ка Милетиној улици, други знатно слабији од улице војводе Добрњца ка приватним имањима. Према томе има и две природне терасе: горњу, јужну и доњу, северну терасу. Нивелисањем баште и насипањем доње терасе земљом, која се копа са средине „Јевремовца“, ове ће две терасе бити још

¹⁾ Кад би држава откупила ова приватна имања онда би се временом на томе земљишту могла подићи зграда за Јестаственички Музеј Српске Земље, који би и требало да буде у близини „Јевремовца“ ботаничке баште.

јаче једна изнад друге стављене. Доња тераса биће простором знатно већа од горње.

„Оснивање ботаничких башта уопште је доста скупо а подизање истих је необично споро. А то с тога што се ту не иде за тим да се само која мања или већа просторија земље покрије биљним зеленилом или угледним цвећем. Ботаничка башта има задаћу с једне стране да на маломе простору састави и изложи флору оне земље која је подиже и чија се омладина у њој ботаници учи; с друге стране да прибере све оне ексотне биљке које су потребне те да у башти буде бар у главном представљена вегетација целог света. Ова двогуба задаћа у нас се и теже и спорије остварује него у другим, напреднијим земљама, где је и унутрашња комуникација и веза са осталим светом бржа и јевтинија“.

Априла 1890 године отпочет је рад у „Јевремовцу“ а под управом новог професора Ботанике Стевана Т. Јакшића. Прво је поравњен, прекопан и нађубрен један део земљишта где је сада огледно поље—и ту је привремено посађено све оно биље што је пренето из ботаничке баште на Дунаву. Пренесено дрвеће и шибље засађено је по башти овде онде. За тим се приступило најглавнијем послу вршењу нивелације, јер је површина била доста таласаста; просецани су путови и стазе, које су врло мало, само озго, ташмајданским каменом или песком насуте те с тога оне и сада често затраве. Земља је откопавана са онога места где је данас велика стаклара па је насипан доњи или северо-западни део „Јевремовца“. Тај преходни посао, нивелисање, тек ако је уполовачен. Јер, има

још повелики простор баште да се поравни, откопа или наспе. С тога се до сада и није могло приступати коначном распореду у башти гајених биљака ни сталном размештају појединих биљних група. Када ће се опет тај посао, од кога зависи размештај биљака и распоред група, свршити то не зависи само од Управе „Јевремовца“ већ и од других прилика са којима она не располаже.

После нивелисања највише се рада и времена утрошило на удобравање земље. Земља где су сада леје (10 у плану) прво је риголована, насипана, ђубрена, прекопавана и опет ђубрена, па ипак још није довољно од корова (зубаче, пиревине и др.) сасвим очишћена, те се мора што чешће плевити коров између сада тамо посађених биљака.

И ако нивелисање баште није свршено ипак се приступило привременом засађивању биљака, које ће се по свршеном припремном раду лако моћи по биљним групама разместити и систематски по башти разредити.

За дрвеће и шумарице (арборетум) намењена је горња тераса и ободи баште. У арборетуму је до сада заступљена близу половина србијског као и средњо-европског шибља и дрвећа, особито онога од веће вредности. Четинари су на југо-источној страни горње терасе а има их до 60 различитих врста. Већина наших четинара одгајена је у башти. Дрвеће и шибље у арборетуму је без систематског реда посађено а то с тога што је семење овда онда добављано и што многе те биљке тешко клијају из семена. Много семена ћути у земљи по читаву годину (на пр. ружа, и др.), друго опет остаје у притајаном животу и две године (на пр. глог), итд.

Огледно поље је испред малих, трап-стаклара, а иза њих су кратељи (парцеле) за систематско разређивање биљака. У тим кратељима су поред дивљих за сада и негованке биљке, које се буди зашто гаје и негују. Све су те биљке посађене у дугачким лејама.

Огледно поље служи за то да се на њему сеју или саде све оне биљке које се из Србије или српских земаља добаве у семену или живе. Ту се оне остављају све дотле док се не проуче и тачно одреде а по том се саде до сродних родова или фамилија и племена.

Одмах иза малих стаклара подигнута су при времену од гомиле камења два омања камењара у којима су посађене са крша и брдске биљке што су могле до сада да се набаве. Ту се гаје биљке што траже јачу светлост или заклоп од сунчане жеге (*Ramondia*), што расту по кршевима, камењу или високим брдима (*Primulaceae*, *Saxifragaceae*, *Gentianeae*, итд.), те да им се на тај начин прибаве природни услови за живот. С друге стране ти камењари служе и за то да се очигледно покаже, онима што биљке проучавају, на каквим местима у дивљини ваља те биљке потражити.— Трећи камењар, испред велике стакларе, намењен је готово сав биљкама са тустим лишћем (*Crassulaceae*), али ту има посађених и других брдских биљака (*Cuciferae*, *Compositae*, итд.).— На мањем камењару, одмах испод горње терасе, посађене су *Ramondia*, *Jankaea Heldreichii*, итд.

Испред велике стакларе посејане су овог пролећа триње од сена и ту ће се за сада развити

права, природна ливада, са свим својим шаренилом у разноврсности биљака ливадских.

Фитогеографске групе нису стално сређене, али по башти и у стакларама има одгајеног дрвећа, шибља и појединог бусења биљака намењених за те групе. Зими је већина тих биљака по стакларама, што значи да их мало има. У осталом нема се циљ њима представити вегетациону слику одговарајућих земаља; јер у ботаничкој башти то би било немогуће извести, не само за то што се многе биљке не дају одгајити већ и с тога што ми карактерне облике, особито дрвеће, не би ни могли гајити у потребном броју и висини. У том погледу је главни смер ово: неколике, у вегетацији дотичне земље, особито карактеристичне и важне биљке одгајити и посматрању изложити.

Биљна географија по областима има свој зачетак у камењарима. Временом ће се флорне области допунити, раширити и природније разместити.

Воћњак или помолошки одељак (15 на скици) је на источној страни баште. Ту је посађено преко сто комада младих дрвета од разних воћака, које су у замену добивене од г. Т Мраовића, цвећара београдског. Младо дрвеће измешано је за сада са старим, што је у „Јевремовцу“ било затечено. Када се и овај део баште нивелише тада ће се и воћњак уредити.

На два краја баште (11 у скици) налазе се сада растила шибља и дрвећа у којима се оно из семена изводи а отуда се по башти расађује.

У башти се гаји и доста економских и за привреду важних биљака, које су ту и проучаване ради практичне примене.

Тако, *Arundo Donax* L., *Gleditschia triacanthos* L., *Morus alba* L., *Maclura aurantiaca* Nut., багрем, и др. сејане су у маси. Пошто су биле већ одгајене, већина ових биљака издата је појединим заводима или приватним лицима ради практичне примене. У башти су остављени само представници.

Казанлушка ружа (*Rosa damascena* Mill. *trigintipetala* Dieck.) или ђул-ружа у башти је умножена и проучена, па је заинтересованим привредницима и раздавата, ради гајења и даљег размножавања.

Пиринач, сусам, уров, памук, шећерна репа, кикирики (*Arachis*), мрква, *Polygonum sacchalinense*, *Lathyrus Wagneri*, *Symphytum peregrinum*, итд. гаје се у башти и за то, да се види како те биљке успевају на нашој земљи и под нашим поднебљем. На основу прикупљених података могу се те биљке после препоручивати или не, нашим економима и привредницима.

У башти се гајило а још и ове године гаји се много поврће, јер бивши управник мислио је тиме учествовати на изложби.

Други важан рад за сваку ботаничку башту па и за „Јевремовац“ јесте довођење воде потребне како за заливање биљака тако и за гајење барских биљака у засебним ублима, барама или језерцима. Довођење воде у „Јевремовац“ извршено је делом 1892 године и то у доњој тераси а делом 1896 године у горњој тераси и кроз сву башту. Из новог општинског водовода а из улица војводе Добрњца и таковске уведена је вода у башту. Кроз башту а по путовима и стазама положено је 701. м. цеви које су спојене са 17 хидранта за заливање биљака по башти, са три чесме за пиће и са три

стакларе опет за заливање биљака. Лети, док није општина (свршетком 1897 г.) затворила водовод, из хидранта заливане су биљке дугачком цеви 25 м. кроз коју изилази вода под притиском од 4 атмосфере.

Сада башта има воду из старог водовода од Булбулдере, која кроз славине изилази под притиском $1\frac{1}{2}$ атмосфере. Та вода, кроз уздигнуту лулу, тече без престанка, кад јаче кад слабије, а лети и престане, у басен горње терасе, који је у току лета 1890 године откопан¹.) Басен је дубок 1,50 м. а у пречнику има 6 м. Сувишна вода из тога убла стаче се подземним каналом у омању бару доње терасе а у дну баште, око које су посађене неке врбе и топоде. Сем тога, лула кроз коју тече вода по потреби спаја се са плеханом цеви која одводи воду у две, у земљу укопане каце, које су испод земље спојене с мрежом баштенског водовода, чесмом, стакларама и басеном доње терасе.

Овај је убао ископан и цементом озидан с пролећа 1891 године. Дубок је 1,20 м. а у пречнику има 8 м. У средини убла намештец је четвртасто отесан а средином пробушен камен те служи за водоскок, а кроз цев водоскока и убао се пуни водом. На западној страни убла узидана је, али врло високо, славина за пражњење убла. Да би се убао могао са свим испразнити мораће се зид пробити и славина са свим при дну наместити.

¹) По казивању тај је убао зидао још Господар Јеврем за рибњак. Кад је Ст. Т. Јакшић отпочео „Јевремовац“ припремати за ботаничку башту тај је убао (рибњак) нашао затрипан. Он га је откопао, поправио, гвозденом оградом оградио. Ова ограда је скинута са оне пирамиде из баште на Дунаву.

У новембру 1890 године, док још није био постављен општински водовод, ископан је и озидан бунар на шмрк до 10 метара дубок. Кад је вода из водовода у башту спроведена онда је овај бунар затрпан а опека извађена. У току лета 1898 године, поново је на истоме месту ископан и озидан бунар на точак. Из бунара, који је у непосредној близини убла, исцрпљена вода тече кроз слук од дасака у басен доње терасе а одатле се кантама вади ради заливања биљака посађених на доњој тераси.

Ради чувања нежнијег биља, које не може нашу зиму да поднесе а са буди чега заслужује да се у ботаничкој башти гаји, као и за рад извођења и умножавања неких биљака подигнуте су и три стакларе, две мале и једна велика. У њима се подижу, гаје и проучавају све нежније па биле домаће или стране биљке, које под ведрим небом услед наглих и жестоких промена, кад јаке зиме, кад велике жеге и дуготрајне суше, не би могле кроз све фазе биљног живота да се проведу. Најпосле у стакларама се гаји и припрема а отуда се и вади сав потребан материјал за проучавање унутарњег склопа биљака што се помоћу микроскопа зими врши, дакле у време кад у пољу вегетација ћути у притајаном животу“.

Мале стакларе од тврдог материјала а дрвене конструкције озидане су: западна у новембру 1891 год. а источна у октобру 1892 године. Свака је дугачка 13 а широка 8 м. У западној су смештене неке омање тропске биљке (*Orchideae*, *Filices*, и др.) а у источној се изводе биљке било из семена било садницама. Оне се греју паром кроз зидане олуке.

Велика стаклара гвоздене конструкције са два озидана одељења подигнута је 1892 године. Она је дугачка 60 м., широка на крајевима (у крилима) 8 а у средини где је кубе 12 метара, висока је у крилима 5 а у средини 11 метара. Стаклара се загрева топлом водом. Казан је смештен у подрум под јужним крилом. У овој стаклари има три одељења, која су једно од другог стакленом преградом растављена; та три одељења су: топло, умерено и хладно. У топлом крилу ове стакларе гаје се: палме, цикадее, ароиде, кафа, шећерна трска и многе друге екотне биљке; у умереном, темперираним — одељку су: *Musae*, *Eucalyptus*, *Casuarina*, *Ficus*, и друге биљке што високо расту; а у хладном делу чувају се поред нежнијих биљака наше флоре још и многе биљке страног порекла као: поморанџе, лимуни, лавор, рододендрони, *Araucaria*, итд. У озиданим одељењима је семенарница и стан за градинарева помоћника.

Временом ће без сумње настати потреба да се и још која стаклена башта озиде ради гајења појединих интересних а за науку важних биљака. За те стакларе као и за стална клила још није место одређено, кад се једном поравни и нивелише непоравњени део баште онда ће се моћи и за њих место одредити. Привремена клила су за сада испред велике стакларе а иза ливаде.

Сем зграда за гајење биљака потребних, у „Јевремовцу“ има и две куће за становање са споредним одељењима, две дворске леденице и један павиљон.

Кућа у којој је за сада стан за управника „Јевремовца“ озидана је у току 1894 године, а има три собе, кујну и врло узан а кратак ходник.

Стара кућа у којој станује градинар и два послужитеља затечена је у „Јевремовцу“.

Павиљон је озидан између грађе, у току 1896 године, над сводом веће леденице. У њему је за сада смештен прикупљени материјал за ботанички музеј.

Мале и ниске шупе, од дасака направљене, подигнуте су за смештај дрва и оставу гдекојег алата баштенског.

Задатак ботаничке баште. Главна сврха ради које се подижу ботаничке баште јесте научна и наставна па онда економско-привредна а уз то служе и за распрострањавање општих а корисних знања из области ботанике. „Ботаничка башта се подиже зато да у њој има свакад готово све оно што је потребно за очигледну наставу из ботанике у Великој Школи, у којој се та наука у већој опширности предаје. Све оно што ученици, јестаственичари, чују са катедре од свога учитеља, а из разних грана ботанике, нарочито пак систематике, све то ваља да они виде у ботаничкој градини. Све биљке које тамо амо по Србији и српским земљама дивље расту, или се у већем размеру гаје, као и биљке што у другим крајевима света расту, у башти су на маломе простору представљене. Ту су изложене и све оне биљке које се као економне саде или сеју, или чији су производи у техничком или лекарском обзиру важни за нашу земљу. У већ уређеној ботаничкој башти налазе се сви основи за поуку из различитих грана ботанике. По где што од тога у радионици проучено или микроскопу подвргнуто отвора ученику погледе у удаљене де-

лове света или у скривене дубине биљнога живота. Ботаничка башта користи настави тиме што и учитељу и ученику посао олакшава, али она је још потребнија и кориснија за саму науку, која је живље почела напредовати од како су ботаничке баште заведене. Научник који жели ма који огранак ботаничке науке дубље проучити и обрадити, а на основу обилатог материјала, па било да проучава унутрашњи крој биљака или целокупну вегетацију своје домовине, или неке друге покрајине; у опште, који год мисли да што темиљитије у ботаници ради тај не може што му треба нигде да нађе на тако малој просторији састављено као у ботаничкој башти.

Осим ове научне и наставне користи за ученике и учитеље ботанике, ботаничка башта је врло важан завод у погледу на народну привреду. Добро уређена и довољним средствима снабдевена ботаничка башта је право духовно средиште за све радње које се производима биљнога царства користе. У ботаничкој градини купе се искуства о биљкама, која врло корисно могу послужити као примена пољској привреди, шумарству, повртарству и градинарству у најширем смислу, јер се у ботаничкој градини будно прате све фазе у животу биљнога развића. Упоређујући оно што је дотле о биљкама било познато са променама које су се у новим приликама појавиле, у ботаничкој се башти изводе и правила за гајење биљака. Ово важи за све биљке, па биле оне корисне или некорисне, познате или непознате, јер су у научном обзиру све биљке равне.

После, у већ уређеној ботаничкој градини паћи ће и људи свију сталежа многе корисне поуке и објашњења, а светао ред и примеран рад у њој свима служи за углед¹⁾).

Поменуто је напред да припремни радови у „Јевремовцу“ нису још ни у пола свршени, па ипак је ботаничка башта Велике Школе толико одмакла напред за ове девет година рада, да се не би готово ни смело помислити а камо ли упоређивати је са првим годинама њена живота на новоме земљишту. А после још толико година, непрекидна али и са свих страна потпомогнута рада, пријатељи ботаничке баште без сумње ће наћи у „Јевремовцу“ и пуно лепа лада и свакојаког шаренила биљног, разноврсне поуке и многог обавештења из свију грана науке о биљкама.

Да би могли сви они, који се за ботаничку башту интересују, о овој установи право да суде и да би знали шта ће се још у њој радити па да се она потпуно развије, држим да неће бити излишно да овде изложим: шта треба још да се уради у „Јевремовцу“ те да постављеној сврси одговори, а да се овом установом пред страним светом и подичити можемо.

Прво ће ваљати поравнити и нивелисати непоравњени део баште. Тај би се посао могао још у току идуће зиме извршити кад би се откопавање и насипање уступило некоме предузимачу. После би земљиште на томе делу баште требало удобравати, ђубрењем и прекопавањем припремати га за

1.

¹⁾ Види Д-р Ј. Панчић: Ботаничка башта у Београду, 1881. г. стр. 5 и 8.

гајење биљака. А кад се и то сврши онда приступити систематском размештају биљака.

У „Јевремовцу“ треба да се сеју и гаје а уз то и проучавају на првоме месту све биљке из Србије које постепено ваља прикупљати и у башту доносити. За тим ту се могу имати биљке из свих српских земаља, па онда и биљке из Бугарске, Грчке и Албаније. Од биљака из поменутих земаља ваљало би да су у београдској ботаничкој башти заступљени сви важнији родови по фамилијама и племенима а из родова који у нас расту и све феле. Ако се могадну постепено изводити екскурзије ради прикупљања живих биљака и семења по Србији а богме и вап Србије, по Балканском Полуострву, онда ће се моћи временом у „Јевремовцу“ саставити и представити целокупна и потпуна флора Краљевине Србије а у колико је могуће и флора српске земље и Балканског Полуострва.

Када се све то прикупи и са осталим биљкама у групе распореди и по башти размести онда ће се у ботаничкој башти имати у маломе систематски преглед биљнога царства, разуме се у колико је до данас проучено и у колико може имати места у скученом оквиру ботаничке баште. И у највећим, старијим а уз то и материјално најосигуранијим ботаничким баштама број биљака које се у њима гаје сразмерно је мали према броју познатих фела или врста. Тим пре неће се моћи захтевати од наше ботаничке баште да још у прво време баш сваку биљку србијску и са Балканског Полуострва мора имати.

Кад се већина биљака прикупи онда ће се моћи извести и представити и њихова физиогно-

мика по групама, што се до сада није стигло и није могло урадити. Тада ће се моћи представити, у колико буде могуће, и разне фитогеографске области.

На самом прелазу са горње на доњу терасу, источно од велике стакларе ваљало би подићи од врло крупна камена и рипа велики камењар, који би био засађен биљем што по кршу и великим планинама расте. Велики камењар био би од кречника а други мањи од серпентина. Серпентински камењар био би засађен биљкама што у Србији по серпентину расту.

Веома би поучно било у ботаничкој башти подићи ма и омање пешчано пољице. Ради тога ваљало би донети потребну количину живога песка и омањи кратељ њиме покрити и засадити биљем што само по песковима расте. Тако би се у ботаничкој башти временом подигла мала а природна пешчара.

Ваља ће се постарати и за већу количину воде како би се у башти могле створити прилике и за гајење барских, тресетних и језерских биљака. Ваља да би могла београдска општина учинити какву олакшицу ботаничкој башти односно потребне јој воде, бар за неко време док се башта не подигне и уреди.

Један повећи кратељ биће засађен биљкама потребним за очигледну наставу ботанике у београдским средњим школама, то је школска башта или школска ботаничка градина. Свеж биљни материјал за предавање, особито где има упоредних разреда или одељења, као што је случај у Београду, потребно је имати на једноме месту, јер га

је иначе тешко набавити а и много се време губи на то. Овај ће кратељ бити важан и за то што се отуда вади већина материјала за школска предавања на и за физиолошке и биолошке демонстрације и што се одатле, ради проучавања биљака, може по где што да откине или ишчупа, дочим све остало у ботаничкој башти мора да је за све ученике, као и за све остале посетиоце, само очима приступно.

За биологију цвета интересантне биљке (анемофилне, зоогамне, хетеростилне, једно и дводоме, итд.) су за сада по кратељима за систематски размештај као и биљке које имају особите израштаје или направе за расејавање плодова и семенки, инсективоре, готованке (паразити), пузаве, бодљиве и т. д. Временом ће се оне у засебне групе издвојити као што ће се издвојити и мелези (хибриди) са својим родитељкама, негованке са својим праоцима, одступци (фасцијације), пелорије, дупле или катмер, итд.

У засебним кратељима гајиће се лековите и отровне биљке које се у медицини употребљавају. Тако исто и све економске биљке које ће се размештати по групама: жита; махунарке и друге биљке чије се семенке за храну употребљавају; поврће а то су биљке чије се лишће, стабло или корен једе; пићне биљке за крмљење стоке; уљевне биљке из којих се тиска уље; биљке за бојење; предивне (текстилне) биљке, и др.

Неке од тих биљака и сада се гаје, само су по башти растурене и са осталим биљкама измешане.

У „Јевремовцу“ би ваљало пратити и промену земљине температуре, која се мери нарочитим термометрима стављеним у разној дубини испод земље (20—100 см.) а тако и атмосферску температуру као главне чиниоце биљног растења. Ту би се могла вршити и сва метеоролошка и фенолошка посматрања, којима се у интересу пољске привреде и свију њезиних грана велика пажња поклања, а ботаничка башта врло је погодно место да се врше у њој и та посматрања. Али то би се могло предузети само онда пошто се подигне зграда у „Јевремовцу“ и у њу прибере све што треба да је тамо.

Врло је важно и питање о биљним записницима или етикетама. За сада су те записнице у облику танких а узаних дашчица, које се у башти израђују; али оне се брзо услед кише истру, покваре или иструле, те биљке често остану без икакве записнице. Да не би тако и у будуће било ваљаће се решити за сталне етикете какве имају и остали слични заводи.

Кад се све то изврши и среди тада ће „Јевремовац“ бити духовно средиште свима радњама које се у Србији баве биљним светом, а од ботаничке баште створиће се место на коме ће и ученици и учитељи, шумари и ратари, привредници и повртари, градинари и цвећари, моћи да нађу све оно што им науку и практику расветљава. А ту ће и путници, странци из белог света имати прилике да виде брижљиво гајену флору краљевине Србије, српске земље и Балканског Полуострва.

За сада је „Јевремовац“ ограђен тарабом, која је као и кораћи (диреци) на много места трула, те је ограда да не би пала готово свуда из баште

подупрта. С тога ће се ускоро ова ограда морати постепено новом замењивати. Настаје питање: каква да буде нова ограда? Мислим да би требало сва ограда око ботаничке баште да буде што јача и сталнија, те би предложио да се она подигне од опека, дакле да „Јевремовац“ буде ограђен зидом. Са далматинске и тимочке улице добро би било да зид буде мали, снизак а поврх њега да се подигне гвоздена ограда — филарете. Уз подизање те ограде ваљало би да и општина изврши регулисање и кадрмисање далматинске улице бар у дужини Ботаничке Баште. Регулисањем те улице од баште се одузима толико земљишта да би зид баштенски дошао уза саму стару кућу у којој сада станује градинар и послужитељи. Кућа би остала у дољи те би била нездрава за становање, јер би била мало осветљена и сунцу изложена.

За „Јевремовац“ је врло важно и преко потребно подизање зграде у којој би била: слушаоница, лабораторије за систематске и анатомско-физиолошке радове, ботанички музеј, хербар, ботаничка библиотека. Уз довршавање припремних радова на земљишту ботаничке баште ваљало би већ приступити и подизању те зграде за ботанички завод, која треба да заврши управо да крунише завођење и подизање ботаничке баште „Јевремовца“. А пошто се то изврши и у зграду прибере све што треба да је у башти, од тада ће се моћи не само очекивати већ и захтевати напреднији и разноврснији рад на пољу српске ботанике у „Јевремовцу“ и ботаничком заводу Велике Школе. Подизању те зграде ваљало би што пре приступити и с тога

што је новац којим би се она подигла готово са свим осигуран.

Још пре пуних девет година Народна Скупштина донела је решење које су и тадашњи краљевски намесници потврдили, и ја га овде испишујем :

„Одобрава се министру финансије, да може плац са зградом, на коме је сада ботаничка башта Велике Школе, који постоји на крају дунавске улице и граничи се : дунавским пољем, реком Дунавом и улицама, путем јавне лицитације продати, тако, да исти може претходно у мање плацеве поделити па онда продати, а новац отуд добијени употребити на подизање нове ботаничке баште *v. c. 10* „Јевремовца“.

Наш министар финансије нека ово решење изврши.¹⁾

16. марта 1890. год.
у Београду.

Јов. Ристић с. р.

К. С. Протић с. р.

Ј. Белимарковић с. р.

Министар правде

Гл. Гершић с. р.

Министар финансије

Д-р М. В. Вујић с. р.

Извршењу овога решења, продаји те ботаничке баште, могло би се ускоро приступити па добивени новац употребити на подизање зграде за ботанички завод у „Јевремовцу“, којом би се садашња ботаничка башта и знатно подигла и унапредила.

¹⁾ Види : Српске Новине од 20. марта 1890, год. број 63, година LVII.

У доњем, североисточном делу баште, а у близини водомера, (18 на скици) ваљало би да се подигне зграда за стан једног послужитеља. Наспрам поменутог водомера могле би се подићи колске вратнице за довожење колима дрва, угља, ђубрета и другог материјала у ботаничку башту. На тој страни ваљало би подићи и зграду — шупу — за оставу и чување баштенског алата и за столарско-качарску радионицу, које су за сада смештене у крилима велике стакларе али су тамо на сметњи. У истој згради чувале би се преко лета и празне саксије када се из њих биљке поваде и у земљу расаде.

Издања Први списак семења и биљака, које по ботаничке Србији дивље расту а које је наша башта баште. понудила у размену својим другима у туђини, печатан је одмах после Панчићеве смрти, као посмрче му, почетком 1888. године под именом: „Ботаничка Башта у Београду 1887. г.“ У томе списку забележене су све дотле познате србијске биљке, од којих је у башти гајено преко тисућу и по врста. А то је више од половине целокупне флоре наше домовине. На крају списка а у додатку забележене су и све биљке из српских земаља и других покрајина Балканског Полуострва, које су тада у башти гајене. Тим списком србијских и балканских биљака ботаничка башта у Београду представила се својим европским другима, са којима се од тог доба упознала и у размену биљака ступила. Од тада наша ботаничка градина размењује семење, ређе живе биљке са свима бољим и чувенијим заводима ове врсте у Европи па и преко мора.

У првом списку семења (1888. г.) биле су само србијске и биљке балканске са поменутиим бројем врста. У списку од 1889. год. после поплаве имало је тек преко 500 врста. Доцније, у „Јевремовцу“ број гајених врста повећавао се годишње са по 200 до 500, те је у списку од ове године било забележено на 4500 врста из целог света заједно са светогорским семењем. Повећавање биљних врста вршено је највише из семења које је у замену добивено. Ређе или за науку ја ли економију интересантне врсте умножаване су садницама и навртањем.

Први списак био је систематски по племенима уређен. Доцнији као и последњи уређени су азбучним редом, по Ventham-Hooker-у, ради брже прегледности.

Разменом са истоветним установама многе су биљке даље распростра, за њих је опет у замену добивено већина семена од биљака које се данас гаје у „Јевремовцу“. Поједине србијске специфичности слате су појединим монографима ради потпунијег проучавања и упоређења са сродним врстама у роду или родовима у племену (*Genista nisana* Petr., *Sempervivum*, ит.д.)

Из „Јевремовца“ су многе биљке, а нарочито шибље и дрвеће, издате појединим домаћим заводима ради засађивања, јер би им дуго било да и они те биљке као ботаничка башта из семена изводе. Само тако и могле су просторије тих завода да се још првих година покрију и биљним зеленилом и разноврсним биљем. Доста је биљака издато: Дворској башти, Опсерваторији Вел. Школе, Војеној Академији, Вишој Женској Школи у Београду, гимназији у Врањи, Крагујевцу и Шапцу:

општинској градини у Нишу, Болници за душевне болести, основној школи у палидули, Вишњици, ит.д. ит.д.

Потребне биљке за наставу ботанике у београдским средњим школама давате су свима који су се за њих управи обраћали. Највише је биљака издато пређашњој II београдској а сада Вуковој гимназији и Вишој Женској Школи.

Сем околине Београда, прикупљане су живе биљке и семење за ботаничку башту и са разних крајева Србије, ради чега су предузимате и неколике екскурзије у разним правцима.

Из Босне, Херцеговине, Далмације, Старе Србије, Маћедоније и Бугарске потписати је прикупљао доста семења приликом својих екскурсија по тим земљама.

Поједине живе биљке или семење из Србије прикупљали су и ботаничкој башти слали г.г. Никола Равојевић, професор, из Шапца и Пирота; Спира Димитријевић, проф., из Ниша, Ђура Илић; професор, из Алексинца и Враће; Данило Катић, проф. приправник, из Враће; Јова П. Јовановић и Милан Зарић, професори, из Пирота; Тодор Илић, учитељ, из Јелашнице и Сталаћа.

Приличан број биљака добивен је недавно из Старе Србије и Маћедоније а од тамошњих пријатеља ове установе и љубитеља цвећа.

Особље ботаничке баште Персонал ботаничке баште за сада је овако састављен: *управник*, *кустос* (ту дужност за сада врши потписати као и дужност привременог управника), *градинар* (баштован), који је и са станом у ботаничкој башти, и четири по-

служитеља. Градинар и послужитељи су у исти мах и стални посленици у градини. Пре су узимати и надничари, за сада има само један сталан надничар. Уз особље ботаничке баште у башти раде и осуђеници, који се свако јутро из тврђаве доводе а према послу, времену и другим приликама, долазе 20—30 људи. Да би се „Јевремовац“ могао развијати и све више напредовати као права ботаничка башта требало би да се састави и особље тако како то изискује потреба ботаничке баште. Оснивач ботаничке баште, Панчић, изложио је још 1881 године¹⁾ какав треба да је састав персонала у српској ботаничкој башти. Тај персонал треба да састављају: управник, помоћник управнику, надзорник, градинар (баштован), помоћник градинару, неколико ученика градинарства, један или два послужитеља, и толики број радника колики је кад потребан.

Дужности тога персонала су:

„Управник, као професор систематске ботанике у Великој Школи, има врховни надзор над ботаничком баштом, колико се то односи на главну задаћу, коју ботаничка башта има да испуни — да што боље послужи науци и настави. Он одређује шта има ново и од куд за башту да се набави, ред којим ће што у башти да се посади и како ће се шта по башти разместити; он се брине о вези ботаничке баште са осталим светом, где треба башту представља и заступа; он извештава публику кад се што у башти појави а што је вредно и свет да

¹⁾ Види: Др. Ј. Панчић: Ботаничка башта у Београду, стр. 15.

зна, он води контролу над метеоролошким и фенолошким белешкама које се у башти бележе, и наређује како и кад да се оне сређују и издају; он располаже са редом и радом у библиотеци, музеју и радионицама, најзад он склапа извештај о стању и напредовању ботаничке баште, ботаничког музеја и библиотеке“.

Кустос ботаничког завода или *помоћник* професору ботанике помаже управнику у свима поменутиим пословима уз сав остали персонал ботаничке баште, за тим врши контролу одредаба а и самостално проучава и одређује биљке у башти одгајене, спрема биљке потребне за предавања, поред професора надгледа и даје упуства ученицима из практичних радова, набавља биљке из околине и даљих места а по упуству управниковоу, уређује и дезинфикује хербар, најзад он чува и све ствари у радионицама, музеју и библиотеци.

„*Надзорник* (Inspector) води бригу о свима домаћим потребама ботаничке баште, о стању и исправности зграда што се ту налазе, о чистоћи целокупне баште, он извршује набавке које управник за потребне нађе, спрема предлоге за оправке и друге у башти потребне грађевине, он издаје плату нижем персоналу, саставља у договору са управником годишњи буџет за ботаничку башту, подноси годишње рачуне о учињеним издацима, најзад прописује правила за нижи персонал“.

Док себашта потпуно не уреди и зграда не подигне, ову би дужност могао отправљати кустос и баштован.

Баштован, који је свршио стручну школу, ради све градинарске послове по наређењу или одобрењу,

он надгледа тежачке послове (откопавање или на-сипање, риголовање, кратељисање, прављење леја, ђубрење, итд.) и стара се да све на време буде урађено, води бригу о систематском засађивању и груписању биљака, стара се о пажљивом неговању биљака како оне не би угинуде и за башту про-пале, даље саставља распоред којим треба засађи-вање баште вршити и подноси управнику на пре-глед и одобрење, прикупља семење по башти за размену са другим заводима, плодове и семење за музеј, прикупља тератолошке примерке, пише ети-кете и стара се да свака биљка има своју запис-ницу, води списак кад је што посејано, кад клија, листа, цвета, кад прве плодове заметне, кад плод сазрева а кад лишће опада, све то подноси упра-внику на увиђај, он се стара и о реду и раду у стакларама, надгледа да ли је у њима довољна то-плота, ладноћа, светлост итд.

Помоћник баштованов, са стручном спремом или практичним радом извежбан, помаже градинару у свима пословима те се уз њега обучава и сâм це-локупном раду баштованском у ботаничкој башти, уз то ради све оне послове по башти или згра-дама, које му баштован одреди и повери.

Ученици градинарства, поред осталих послова које им градинар одреди, раде и тежачке радове у ботаничкој башти. Ученици градинарства могу бити они младићи који су свршили бар неколико разреда гимназије, а имају воље да се обуче гра-динарству како би могли временом постати гради-нарима или помоћницима ових, како у овом тако и по другим српским заводима у којима се биљке ради ма које сврхе гаје.

Послужитељи, треба да су довољно писмени, за сада раде све па и тежачке послове у башти а уз то имају да одржавају примерну чистоћу у свој просторији баште, стаклених зграда и павиљона а када се зграда подигне онда и целе зграде — ботаничког завода.

Радници у ботаничкој башти, за сада то су осуђеници, врше само тежачке и дрводељске послове, који иду на то да се башта што пре подигне и унапреди. Осуђеници се у башти не смеју ни на какав други посао употребљавати нити без управникова одобрења ван баште слати. На рад у ботаничку башту долазе одређени осуђеници у потребном броју а према потреби самога посла. Њих чувају чувари или жандарми који треба да чувају и све оно што виде у башти, ништа не смеју самовласно кидати, брати ни сећи.

Буџет ботаничке баште. На плату садашњег персонала ботаничке баште (градинара и четири послужитеља) издаје се годишње 6000 динара. — На плаћање надничара, осуђеника, набавку потребног алата, дрва и угља за загревање зими стаклара и за огрев, набавку стакла, дирека, дасака, саксија, песка, црне хумусне и друге земље, набавку ђубрета и другог материјала; на набавку биљака, књига, артије, преписку, екскурсије, печатање списка семења итд., итд. ботаничка башта располаже са буџетом од 10.000 динара. У башти се израђују прозори за покривање клила, каблови (дрвене, велике саксије) за веће биљке што се чувају по стакларама, етикете за биљке, полице и кутије за семење, и друге дрводељске потребе за башту.

Ботанички музеј. У Ботаничкој башти потребно је имати и ботанички музеј, у коме ће се временом прикупити и изложити сви важни производи биљни (лековити, економски или технички важни) као и окамењена стабла, корење и лишће, попречни и уздужни пресеци разног дрвећа српске земље, особито ређих врста, у разној дебљини, као и пресеци врло старог дрвећа.

Као што је хербар важна збирка за упоређење и одредбу живих биљака тако је исто потребно имати у ботаничком заводу и збирку разноврсних плодова и семења свију важнијих биљака, особито оних из наше флоре. За то ће временом имати да се прикупи збирка семења и плодова од свих гајених и дивљих биљака наше домовине, а од страних биљака особито важни и карактеристични примерци.

У току овога деценија, чешће је одређивано семење и плодови разних биљака за друге заводе (државну лабораторију хемијску, игијенски завод и пољопривредни завод) по семењу које се на осушеним биљкама у хербару налази, али таква је одредба и приметна и врло тешка. Много је лакше а и поузданије такве одредбе вршити према нарочитој збирци семења и плодова, коју ваља постепено у „Јевремовцу“ и саставити.

И ботанички музеј има свој зачетак у „Јевремовцу“ а у омањој збирци семења и плодова од неколико биљака. Та је збирчица сада смештена у павиљон, у коме се по неки пут, и то само летњег семестра, држе слушаоцима ботанике и предавања са демонстрацијама.

Ботанички кабинет
 В. Школе. Хербар или збирка осушених биљака смештена је за сада у две мале собе Велике Школе под именом ботаничког кабинета. Ту су биљке разређене по свежењима, који су смештени у девет двокрилних ормана. Хербар је пун драгоценог материјала и градива, како за флору Краљевине Србије и Балканског Полуострва тако и за суседне земље под влашћу аустро-угарске царевине. Велика би штета била и ненакнадни губитак по српску ботанику ако се та збирка биљака не би могла одржати и сачувати као што треба и за доцнија поколења српских ботаничара.

Ботаничка башта, збирка живих биљака, на једној страни а хербар, збирка осушених биљака, на другој страни стоје као растурени делови једне целине. Могућности има, па би их и требало spojити. Јер, ботаничкој башти која служи и научној сврси, а то је задатак свакој, неопходно је потребан и хербар. После и у „Јевремовцу ваља имати што пре хербар, пошто је он с једне стране помоћно али неопходно потребно средство за контролу одредаба и поређења појединих биљака које се гаје или у ботаничкој башти проучавају, а с друге стране што многе ексотне биљке у нас и не цветају или ретко кад цветају а међутим интересне су по вегетативном развићу те као суви примери дају драгоцену градиву за ботаничке студије. Да се овоме помогне ваљало би што пре приступити подизању зграде за ботанички завод у „Јевремовцу“ па тамо преселити и чувени Панчићев хербар¹⁾ како би се што више могао сачувати и што пре уредити. Ова

¹⁾ По решењу Академијске Управе и наређењу г. Ректора Бел. Школе, № 1734 од 18. августа ове године, Бота-

двојност, по месту, једне исте установе намењене српској ботаници доста смета даљем раду а и омета га. Да то и примером потврдим. Ове године цветала је једна зечја стопа (*Geum*) донета предпрошле године са Власине; цветом и младим плодом не слаже се са познатим врстама из Србије. Пошто је само један струк те биљке није се смео ископати, а да се упореди са описима биљака из других земаља ваљало је те књиге из ботаничког кабинета Вел. Школе донети; сем тога ову је биљку ваљало упоредити и са осушеним примерцима сродних биљака у хербару. Хербар је опет у Вел. Школи а свежње сувих биљака ризично је отуда у башту носити, јер би могле биљке из свежња у путу испати и изгубити се. И тако је одредба ове биљке остала за до године, док се из семена не умножи. Ово је само један пример, којих у току године има повише да не рекнем много.

Велико-школска збирка сувих биљака може се рећи да је велика, али она није још онаква каква би требало да је. У тој збирци требало би имати заступљену скоро целу Европу а тим пре ваља имати у њој све биљке које расту по земљама ближим Србији. После, поред цветоноша којима се до сада сва пажња поклањала, требало би прикупити и набавити временом и све бесцветнице. Кад то буде онда ће се моћи и лакше и брже а са повољнијим успехом обрађивати како флора Србије тако и флора српске земље, чијем је проучавању оснивач српске нички кабинет пресељен је из Велике Школе и смештен у „Јевремовцу“ а у кућу која је подигнута за стан управника овог завода.

Јестаственице, Панчић, поставио тако добар и свестран основ.

Поред те опште збирке биљака ваљало би имати и специјалну збирку биљака из Краљевине Србије, коју би требало што пре скупити а дубљим и критичним проучавањем биљака исправљати оне сумње што их Панчић код појединих биљака у својим списима истиче. Па и тај рад везан је за ботаничку башту у којој се једино с успехом и могу вршити проучавања те врсте.

Од Панчићеве до Јакшићеве смрти, хербар је повећан не само биљкама из Србије већ и из Босне, Херцеговине, Далмације, Старе Србије, Маћедоније и Бугарске које сам у разним екскурсијама скупљао. Хербар св. Горе, особито околине српског манастира Хилендара, добио је ботанички кабинет пре кратког времена од Јеромонаха г. Саве Хилендарца. Г. Никола Ранојевић, професор гимназије, прикупио је доста велику збирку гљива из Србије; г. Спира Димитријевић професор из Ниша поклонио је збирку маховина из околине Ниша а г. Ђура Илић, професор, збирку цветоноша из околине Лесковца. Да се ово све среди како наука захтева а целокупна збирка увек и у исправном стању одржава, преко је потребно одредити једнога спремног, ваљаног а поузданог човека да се само о исправности тих збирака стара. Јер те збирке стају Србију много више но што оне изискују жртава за своје одржавање.¹⁾

¹⁾ Поред редовне професорске дужности у гимназији, отпочео сам уређење великошколског хербара, али то је само почетак, а да се он сасвим уреди ваљало би само то радити 5—6 година.

У ботаничком кабинету вршена је детерминација свију биљака које су поједини наставници слали на одредбу. Тако одређена је збирка биљака г. Ђ. Ничићу из околине Врање, одређиване су биљке г. Д. Катићу из околине Сталаћа и Врање, г. Н. Ранојевићу, из околине Шапца и Пирота, г. Сретену Николићу из околине Јагодине, итд. — Уз то састављене су збирке биљака потребних за гимназијска предавања и то за гимназије: пиротску, врањску; скопљанску, солунску и битољску којима су те збирке на дар и послате, а ради лакшег и очигледнијег предавања ботанике.

Библиотека Ботаничка библиотека је као и хербар ботаничког кабинета смештена у Великој Школи, али понеке су књиге и у ботаничкој башти. Кад где затребају тамо се и носе, а најнезгодније то је што потребне књиге немају где да се стално држе у ботаничкој башти. За то се и морају пренашати час у башту час у кабинет — у Велику Школу. И ако има на 890 разноврсних књига и брошира инак библиотека ботаничког завода нема све књиге које би требало овај завод да има. Временом ваљаће да се набаве бар све књиге које се односе на ботанику наше домовине, српске земље и Балканског Полуострва, као и оне оближњих предела на и средње Европе, нарочито новијег датума. За тим би требало да се попуне ботанички журнало и новине које је ова библиотека почела примати још од 1853. или 1863. г. а последњих година, не знам услед чега, није их добијала ни примала. После ваљало би набавити сва основна дела за проучавање бесцветница на којима се до данас мало шта

у нас урадило. Тако исто требало би да се убаве бар главнији журнали у којима се само поједине групе бесцветница третирају.

Разуме се да би требало да се и библиотека ботаничког завода као и хербар што пре сместе у „Јевремовац“ ботаничку башту Велике Школе, а у зграду која истом има да се подигне.

*

Пре него завршим да поменем још и ово.

За последњих девет година у ботаничком заводу Велике Школе рађени су ови радови из области ботанике :

1. *Ст. Т. Јакшић* : проучио и одредио *трифу* (*Tuber melanosporum* Vitt.) (о томе у „Делу“ за 1897. г. св. 1. чланак од Ж. Ј. Јуришића).

Polygonum sacchalinense L у „Тежаку“ за 1898 г.

Lathyrus Wagneri у „Тежаку“ за 1898. г.

Мрква (*Daucus carota* L) у Пољопривр. Календару за 1899. г.

2. *Жив. Ј. Јуришић* : Допуне у флори околине Београда. VI изд. 1892. год.

Нове биљке за флору краљевине Србије у „Наставнику“.

Прилог флори северо-источне Босне. У „Просв. Гласнику“.

Прилог флори околине Солуна. У „Наставнику“.

Прилог флори кнежевине Бугарске. У 56. „Гласу Акад. Наука“,

Маховине у Србији.

О сусаму (*Sesamum orientale*). У „Цариград. Гласнику“ 1896.

Нешто о ружи и ружину мирису. У „Српским Новинама“

Орах (културно-историјска расправа). У „Тежаку“ 1898. г.

Пиринач (културно-историјска расправа). У „Пољопривредном Гласнику“ св. 1. 1899. г.

Две терцијарне биљке у Србији (*Planera Ungeri* Sap. et *Engelhardtia Brongnarti* Ung.) Приказане геолошком збору 10. маја 1899. г.

Грађа за флору краљевине Србије, у рукопису.

3. *Б. Нишић*: Грађа за флору Врање. У „Наставнику“.

4. *Милив. Симић*: Грађа за флору гљива у краљевини Србији. У „Наставнику“.

5. *Никола Ранојевић*: Гљиве у Србији. (Тема за професорски испит) у рукопису.

6. *Саша Димитријевић*: Маховине у околини Ниша (Тема за професорски испит) у рукопису.

7. *Дан. Љ. Каткић*: Места нахођења ређих биљака у Србији. У „Наставнику“.

Ботанички резултати једне експедиције. У „Делу“.

8. *Светозар Михаиловић*: Окреци из Србије и солунског залива. Св. Савска тема награђена, у рукопису.

9. *Д-р Лујо Адамовић*: Kritische floristische Bemerkungen zur Flora von Serbien. У Allgem. botan. Zeitschrift“. 1899. г.

11. јуна 1899. г.

у Београду.

Коста Бурдах: *Prunus laurocerasica*
var. *Serbica* Banc.

..... „Gartenwelt“ 1898

Fagus sylvatica L. *clatiana*
Spoe

Gartenwelt, 1898

Einige Wort ueber blauebli-
hende Rosa Serbiana

Gartenwelt 1899 Sp.

Ради бољег разумевања свега што је поменуто да се налази у „Јевремовцу“, додао сам овде скицу ботаничке баште а бројеви у скици кажу да је:

1. Велика стаклара.
 2. Две мале стакларе.
 3. Стан управников, за сада је у ту кућу смештен хербар, библиотека и учионица.
 4. Дворске леденице, над већом је павиљон.
 5. Стан градинарев.
 6. Шупе за дрва и оставу баштенског алата.
 7. Нужници.
 8. Убли (резервоари).
 9. Огледно поље.
 10. Урађена и припремљена земља за систематско засађивање биљака.
 11. Растила шибља и дрвећа.
 12. Камењари.
 13. Арборетум, у коме је несистематски посађено шибље и дрвеће.
 14. Четинари.
 15. Воћњак.
 16. Групе биљака (*Rhododendrom*, *Eriobotrya*, *Pelargonium*, *Musa*, итд.).
 17. Ливада.
 - 18, 11, 15. Још не поравњен део баште.
 19. Вратнице и врата.
 20. Хидранти од водовода баштенског.
 21. Водомери.
 22. Чесме.
 23. Бунар.
-

